

Opeens stemde de vader van de hoogleraar politicologie op de PVV

Guus Valk

Catherine de Vries (1978) vertrouwde in haar werk als politiek wetenschapper altijd op harde feiten en cijfers. Met niet-meetbare zaken kon ze niets. Ze vat dat gevoel op maandagavond, in het Amsterdamse debatcentrum Spui25, zo samen: „Heb jij een verhaal over je vader? Ik heb óók een vader met een verhaal.”

Maar, zo zegt De Vries die avond ook, ze is „heel erg gedraaid” in hoe ze naar haar werk kijkt. „Stel dat ik iemand vraag: ben je voor of tegen illegale migratie? Daar zitten allemaal aannames achter. Als je langer met iemand in gesprek gaat, hoor je de nuances pas.”

De Vries, hoogleraar politicologie aan IE University in Madrid, is gespecialiseerd in kiezersgedrag: waarom stemmen kiezers op uiterst rechtse partijen, zoals FVD? Waarom werden Britse kiezers verleid tot een stem voor de Brexit? Waar komt populisme vandaan, of eurosceptis? Vóór haar ‘draai’ zou ze de antwoorden zoeken in boeken, wetenschappelijke enquêtes of data. Maar ze is zich langzaam gaan realiseren dat niet alle antwoorden daar te vinden zijn, maar misschien ook wel in verhalen, en misschien ook wel dichterbij huis. In Lemelerveld bijvoorbeeld, het Overijsselse dorp waar ze opgroeide.

Deze week verscheen haar boek *De symfonie van onvrede. De opmars van radicaal-rechts in Europa*. De Vries besloot die opmars te onderzoeken met haar vader als middelpunt.

Haar vader heette Jan Netjes. De Vries omschrijft hem in een gesprek als een „eigenwijze boer”. Haar moeder, die overleed toen Catherine zestien was, was lerares. „Mijn ouders waren Nederlands hervormd, lid van de EO, ze deden altijd vrijwilligerswerk. Zo gaf mijn moeder Nederlands aan vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië. Hij zette zich in voor Israël met inzamelacties. Ze nodigden een oudere vrouw die weduwe was geworden vaak uit voor het avondeten. Klarstaan voor de medemens en de gemeenschap was in hun wereld volstrekt vanzelfsprekend.”

Jan Netjes was een trouw CDA-stemmer. Wel had hij sympathie voor de rebelse boer Hendrik Koekoek uit het Drentse Hollandscheveld. En hij vond dat CDA-leider Ruud Lubbers (premier tussen 1982 en 1994) wel erg ingewikkeld praatte.

In 2002 stemde de vader van De Vries opeens niet meer op het CDA, maar op de LPF van de net vermoorde lijsttrekker Pim Fortuyn. Daarna stemde hij op Geert Wilders (PVV). Dat heeft hij tot zijn dood in 2017 volgehouden.

De Vries: „De ommezwaai van mijn vader past in een breder patroon. In 1985 stemde 3 procent van de kiezers in West-Europa radicaal-rechts. Nu is dat circa 20 procent. Dat kan niet alleen komen van jonge mensen. Jongeren stemmen relatief juist progressiever. De grote golfbeweging komt van mensen in het midden of aan het einde van hun leven, zoals mijn vader. En de switch naar radicaal-rechts is geen oprisping, maar vaak iets blijvends. Het politieke landschap is door deze groep structureel veranderd. Dat wilde ik onderzoeken.”

En hoe is uw persoonlijke interesse ontstaan?

„Afstand helpt. Ik ben een eerstegeneratiestudent. Ik moest om naar school te gaan elke dag vanaf de boerderij anderhalf uur fietsen naar het station, dan de trein nemen, en dan lopen. Ik realiseerde me pas toen ik studeerde dat andere mensen die ervaring helemaal niet hadden. Medestudenten waren ook niet protestants, of hadden geen ouders die vrijwilligerswerk deden. Dat leerde me anders kijken naar mijn eigen jeugd.”

Praatte u thuis veel over politiek?

„Dat viel wel mee, het waren meestal alleen maar korte opmerkingen. Mijn vader vertelde wel altijd veel over de oorlog. Zijn ouders, en de ouders van mijn moeder, hadden in het verzet gezeten. Ik zag een groot contrast tussen de wereld waar mijn vader vandaan kwam en zijn stem voor de LPF en later de PVV. Ik zag het echt als een breuk.”

Hij zag het niet als een breuk.

„Hij vond dat het CDA geen erkenning meer gaf aan de gevoelens van burgers als hij. Het ging hem er echt om het CDA een lesje te leren. En ook de andere middenpartijen hadden hem in de steek gelaten, zo voelde hij dat. We keken samen naar het debat tussen Pim Fortuyn en andere politieke leiders als Ad Melkert (PvdA) in de nacht na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002. ‘Ze geven niet om ons’, zei mijn vader. ‘Melkert kijkt Fortuyn niet eens aan.’ Dus toen hij dat zag...”

Vond hij dat hij op dat moment zélf niet werd aangekeken?

„Ja, dat denk ik wel, al verwoordde hij dat niet zo.”

Leed de band met uw vader hieronder?

„Ik ging eerst in debat, vond dat hij de zaken verkeerd zag. Dat had geen enkele zin. Omgekeerd kon hij mij ook niet overtuigen. Ik denk er nu veel over na. Ik hoor zoveel om me heen dat families uit elkaar dreigen te vallen omdat ouders bijvoorbeeld anders over vaccineren denken. De kunst is om in gesprek te blijven ondanks de verschillen. Ik zie dit boek dan ook als een postuum gesprek met mijn vader.”

Het gebeurde niet in die nacht dat haar vader het vertrouwen in de politiek verloor. Dat gebeurde, sluipenderwijs, de jaren ervoor. Pluim- en melkveehouders kregen het financieel moeilijk in de jaren tachtig, de boerderij ging failliet. Hij belandde in de schulden, moest werken in de ploegendienst, en zijn „gevoel van thuis”, zoals De Vries het omschrijft, was langzaam verdwenen.

Daarnaast zag hij de voorzieningen uit zijn dagelijks leven verdwijnen. De overheid kwam steeds meer op afstand te staan, letterlijk: het gemeentehuis was nauwelijks bereikbaar. De school was gefuseerd in een grote scholengemeenschap, vandaar dat De Vries zo ver moest reizen. De huisartsenpost sloot, er kwam nauwelijks nog een bus. Intussen hoorde hij politici zeggen dat het steeds beter ging met Nederland. Zelf zag hij dat anders, vertelt De Vries. Hij zag dat de impliciete afspraak tussen overheid en burger geschonden werd: je betaalt hoge belastingen, maar krijgt er een fijnmazige verzorgingsstaat voor terug.

Als je het gevoel hebt wel te betalen en er niets voor terug te krijgen, dan wordt de staat opeens problematisch

De Vries: „De staat is iets fijns, zolang het goed met je gaat. Voor een deel van de burgers voelt Nederland als een gaaf land, om Mark Rutte te citeren. Dat zijn mensen die de staat niet zo nodig hebben. Maar dat wordt anders zodra je het moeilijk krijgt. Als je het gevoel hebt wel te betalen en er niets voor terug te krijgen, dan wordt de staat opeens problematisch. Voor die mensen is de staat een fort geworden. De overheid is niet letterlijk verdwenen, maar er is veel meer afstand.”

Verweet uw vader dat het CDA?

„En de andere middenpartijen. Burgers zijn vooral geïnteresseerd in hun eigen verband en hebben weinig boodschap aan gemiddelden. Gevoelens van vervreemding kun je niet tegengaan met spreadsheets en feiten. Dat is mijn kritiek op het politieke midden. Politiek gaat ook om emotie, deugden en waarden. Door de verschaalde politiek van middenpartijen is dat besef weggefallen. Politiek is technocratisch geworden, en radicaal-rechts is in dat gat gesprongen.”

Waren de keuzes achter die terugtrekkende overheid niet ook ideologisch gemotiveerd?

„Zeker. Maar we doen of dat niet zo is. De verschraving werd niet ingevoerd door een groep mensen met hoge hoeden en sigaren die in achterafzaaltjes de verzorgingsstaat om zeep hielpen. Het was een opeenstapeling van politieke keuzes. De burger werd consument, de staat werd de efficiënte, bedrijfsmatige dienstverlener. Dan heb je snel die buslijn afgeschaft, want die wordt nooit efficiënt. Maar die betekent wel verbinding tussen burgers.”

Is de maatschappelijke en politieke kijk op die bedrijfsmatige overheid niet allang bijgetrokken, bijvoorbeeld na het toeslagenschandaal?

„Waar is de politieke afrekening met Mark Rutte geweest? Angela Merkel is in Duitsland hard afgerekend op haar Rusland-beleid. In Nederland is nooit afstand genomen van die tijd. Het vertrouwen in politiek is blijvend laag. Het gaat me er niet om één premier daar verantwoordelijk voor te houden. Er moet wel klaarheid komen over wat er de afgelopen veertig jaar is gebeurd.”

Spelen antimigratiegevoelens niet net zo'n grote rol bij kiezers die op radicaal-rechts stemmen?

„Zeker. Maar: negatieve sentimenten over migratie zijn al decennialang stabiel. Pim Fortuyn was kritisch over migratie en de islam, maar had het ook over problemen in het openbaar bestuur en de zorg, de fusies en schaalvergroting. Typisch thema's die ook voor veel onvrede zorgden, en een voedingsbodem voor het rechts-populisme waren. Dat is ondergesneeuwd geraakt, doordat Geert Wilders het debat gedomineerd heeft. Door de migratie-obsessie van de laatste jaren zijn die andere thema's vergeten.”

Wilders won de verkiezingen van 2023 ruimschoots met een harde anti-immigratieretoriek.

„En dat terwijl de standpunten over migratie onder kiezers niet echt waren veranderd. Wilders zei: jij kan geen huis krijgen, en dat komt door migranten. Hij verleidde daarmee mensen radicaler te stemmen dan ze normaal zouden.”

De standpunten van uiterst rechts over migratie zijn de laatste jaren veel extremer geworden. Kennelijk zien nieuwe kiezers dat niet als een probleem.

„Omdat ze er heel goed in zijn de grieven van burgers levend te houden. Je ziet het verschil tussen radicaal- en extreemrechts ideologisch vervagen. Er bestaat ook veel meer uitruil tussen kiezers. Nu de PVV deels in elkaar is gedonderd, wint FVD weer. Ik vind dat onderscheid ook steeds lastiger. Wat zijn nog de verschillen? We zeiden altijd: extreemrechts wil de democratie omverwerpen, maar dat is zelden expliciet. Tegelijk is er veel minder terughoudendheid bij uiterst rechtse partijen. In de vlag van de partij Fratelli d'Italia van de Italiaanse premier Meloni zit een vlam, die met het neofascisme wordt geassocieerd. Veel politici in haar partij flirten daar openlijk mee. Dat zie je bij partijen overal in Europa.”

Dan blijft de vraag: waarom jaagt dat geen kiezers weg?

„Ik moet vaak denken aan een dorpje in Zuid-Italië waar ik was toen ik daar werkte. Daar was echt helemaal niks. Pure armoede, alles was vervallen, en dan niet op een charmante manier. Het enige glanzende was het partijkantoor van Fratelli d'Italia. Zie je wel, zeiden de inwoners, die geven wel om ons.”

U wilt die kiezers begrijpen om zo uw vader te begrijpen. Tegelijk maakt u zich zorgen. Is dat een dilemma als auteur?

„Ik heb er lang over nagedacht: hoe moet ik dit verhaal vertellen? Ik wil niet het stemgedrag van mijn vader goedpraten of als een Wilders-*versteh*er gezien worden. Sommige mensen die ik hoog heb zitten, kunnen de neiging hebben om PVV-stemmers als racisten te zien. Door zulke snelle veroordelingen gaat veel nuance verloren. Ik wilde daarom mijn vaders onvrede, en die in Europa, begrijpen. En ik heb ook mijn eigen onvrede: het blijft maar over migratie gaan. Europa is al jaren bezig de migratie aan banden te leggen. Dus als dat de enige oorzaak zou zijn, zou het uiterst rechtse blok wel krimpen.”

Maar dat gebeurt niet.

„Nee, er moet dus een andere verklaring zijn. Toename van migratie is een sterk beeld. Maar wat is neoliberalisme als beeld? Of de BV Nederland? Daarom heeft links het ook altijd zo lastig. Hun kritiek kent geen sterke beelden.”

Middenpartijen nemen migratie over als thema. Daar bent u het mee

oneens?

„D66-leider Rob Jetten zei in de verkiezingscampagne: Geert Wilders heeft geregeerd, maar heeft het niet goed gedaan. Dan zit hij al in een *frame* dat er een probleem *is*. Dat is al een versterking van het uiterst rechtse gedachtegoed. Ten tweede impliceert hij dat uiterst rechtse politici ook echt iets willen oplossen. Maar daar gaat het ze helemaal niet om, ze willen alleen de boosheid versterken voor hun gewin. Mijn boek is ook een pleidooi om de verbeeldingskracht van het politieke midden te vergroten. Ze moeten leren een politiek van nabijheid te creëren en geen echo van uiterst rechts te worden.”